

ÇATIŞMALARDA İKİNCİ DERECE KURBANLARIN
SEVDİKLERİNİN BELİRSİZ KAYIP OLMASI
DURUMUNDA DÜŞÜNCELERİ VE "ÖTEKİ" İLE İLGİLİ
ALGILARI: KIBRIS'TA KAYIP ŞAHISLAR

Hasibe ŞAHOĞLU*, Ulvi KESER¹

ÖZ

Bu makale 1963 ve 1974 yıllarında Kıbrıs'ta Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar arasında yaşanan çatışmalar neticesinde kaybolan ve belirsiz kayıp (ambiguous loss) olan kişilerin ailelerinin yaşadıkları ve yaşamakta oldukları zorlukları ve "diğeri" hakkında düşüncelerini analiz etmek için 22 kişi ile yüz yüze yapılan mülakatlar ışığında yazılmıştır. Makale, iki tarafın kayıp şahıs ailelerinin yıllar boyunca hissettiklerini ve değişimlerini içermektedir. görüşmeler sonunda ailelerin sevdiklerini yeni kaybettikleri zamanlarda karşı tarafı suçladıkları, ancak zaman geçtikçe ve karşı taraf ile temasa geçilince bu duygunun empati ve anlayışa dönüştüğü tespit edilmiştir. Hem Kıbrıslı Türk hem Kıbrıslı Rumlar birbirlerine karşı nefret hissetmediklerini ifade etmişler ve bunun yerine, somut adımlar atmadıkları ve kayıp şahıslar konusunda pasif davrandıkları için, politikacıları suçlamışlardır. Bu noktada kayıp şahısların kaderini bulmak, kalıntılarını ailelerine teslim ederek mezara gömülmelerini sağlamak için kurulan Kayıp Şahıslar Komitesi (KŞK)'nin kayıp ailelerinin acılarını biraz hafiflettiği, karşı tarafı affetmek hususunda yardımcı olduğu, barış konusunda çaba gösterdiği ve kayıp kalıntılarını bulmakta başarılı olduğu iki tarafın aileleri tarafından da kabul edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Uyuşmazlık, Kayıp Kişiler, Belirsiz Kayıp, Kayıp Şahıslar Komitesi.

* KKTC (E) Azerbaycan ve Pakistan Büyükelçisi, Girne Amerikan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Görevlisi, hasibesahoglu@gau.edu.tr

¹ Prof. Dr., Kıbrıs Amerikan Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı, ulvi.keser@gmail.com

**UNDERSTANDING THE AMBIGUOUS LOSS OF THE
SECONDARY VICTIMS OF CYPRUS AND THE
PERCEPTIONS OF THE 'OTHER'**

ABSTRACT

Utilizing 22 face-to-face interviews, this paper aims at improving the understandings of disappearance in the family for Greek and Turkish Cypriots who experienced 'ambiguous losses' in 1963 and 1974 conflicts in Cyprus. The paper reveals the multifaceted feelings that interviewees from both sides have been going through over the years, which were also evident in the shifting accounts of the family members during the interviews. Although at the beginning of the interview sessions both Greek Cypriots and Turkish Cypriots blamed each other in relation to their loved ones disappearance when we sum up the interviews most of these perceptions later turned into a mutual empathy. Both Turkish and Greek Cypriots showed very little hatred towards each other. Instead they blamed the politicians and noted that there were no problems at the personal level. At this point the contributions of Committee of Missing Persons (CMP) in recovering the pain of relatives and helping to bond relations in line with reconciliation were acknowledged by both sides.

Key Words: Cyprus, Conflict, Missing Persons, Ambiguous Loss, Committee of Missing Persons.

*Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar*

GİRİŞ

Tüm dünyada etnik gruplar arası çatışmalar, birçok sosyal, ekonomik ve psikolojik problemi de ortaya çıkarmaktadır. Çatışan tarafların yaralılarını, kayıplarını ve ölenlerini tespit etmeye çalışmak da bazen politik bir araca dönüşebilir (Cassia 2007, Faustmann ve Kaymak 2008). Bu konular çoğu zaman Kıbrıs'ta olduğu gibi farklı ülkelerde bir çeşit propaganda aracı olarak kullanılmaktadır (Bouris 2007, Brewer 2004, Kaufman 2001, Ross, 2007); ancak bu yaklaşım sevdiklerini kaybeden ailelerin iyileşme sürecine maalesef yardımcı olmamakta ve kayıp şahısların bulunduğu ülkelerde uzlaşma ve barış sürecine katkıda bulunabilecek insani bir bakış açısıyla bakmanın gerekliliğini de zorunlu kılmaktadır. Barış tesisinde; barış yapmak ve barışı korumak açısından kayıp şahısların kaderlerini bulmak en zorlayıcı konulardan birisidir. Kovras ve Loizides'in (2011) de belirttiği gibi "Kayıp kişilerin ailelerinin tümü, etnik kökenlerinden bağımsız olarak acı çektiler. Bu aileler Kıbrıslı Türkler, Kıbrıslı Rumlar, Filistinliler, Arjantinliler veya Bosna Hersekliiler veya Sırp, Boşnaklar ve diğer etnik kökenli olabilirler. Bütün bu ailelerin benzer kaderleri ve acı veren rüyaları ve kabusları vardır. Bütün bu kayıp kişilerin ailelerinin yaşadıkları birbiriyle örtüşmektedir." Aileler sevdiklerinin kalıntılarını alıp gidebilecekleri ve dua edebilecekleri mezara yerleştirenceye kadar, "öteki" tarafa karşı düşmanlıklarını besliyorlar, acı ve üzüntüleri de aynı oranda devam ediyor. Aileler sevdiklerinin kaderi hakkında bilgi edinip, dinlenmek için onları mezarlarına koyduklarında; yaralarını iyileştirmeye, "öteki" tarafı affetmeye ve uzlaşmaya olumlu bakmaya başlarlar. Eğer ilgili taraflar, uzun vadeli bir barış ve çözüm sağlamak ve uzlaşmayı teşvik etmek istiyorlarsa, kayıp şahıslar konusuna büyük önem vermelidirler.

1963'ten bu yana kayıp şahıslar sorunu Kıbrıs uyuşmazlığının önemli bir parçası olmuş, ancak 1974 yılına kadar ortak bir sorun olarak kabul edilmemiş, 2000'lere kadar bu konuda önemli bir adım atılmamıştır. 2000'li yıllardan itibaren 1981 yılında kurulan ve çalışmada kısaca KŞK olarak adlandırılacak olan Kayıp Şahıslar Komitesi (Committee of Missing Persons/CMP)'nin verimli çalışmaları neticesinde konu iki tarafça tartışılmaya ve sonuç alınması için katkı koymaya başlanmıştır. KŞK 2004 yılından itibaren kayıp şahısların kalıntılarını bulmaya, DNA testlerini yaptırmaya ve tespit edilenleri ailelerine teslim ederek cenaze törenlerinin yapılmasına başlamıştır. 2018 yılının sonuna kadar Türk ve Rum tarafının 2002

kayıp şahıstan 1192 kişinin kalıntıları bulunmuş ve bunlardan 870 tanesi ailelerine teslim edilerek mezarlarına gömülmüştür. Bu makale Kıbrıs'ta çatışma sonrasında Kıbrıs Türk ve Rum tarafındaki kayıp şahısların ailelerinin sosyo-psikolojik durumuna odaklanmaktadır. Bunu yaparken makale ayrıca Kıbrıs'ta çözüm sürecinde KŞK'nin rolüne ilişkin olarak bu ailelerin algılarını da araştırmayı amaçlamaktadır. Kıbrıslı Türk ve Rum ailelerin birbirleriyle ilgili düşünceleri ve algıları nelerdir? Makalenin irdelenmesi aşamasında "1963-64 ve 1974 çatışmalarında yakınlarını kaybeden aileler yaşadıkları süreci nasıl açıklarlar? KŞK'nin uzlaşma sürecindeki rolü hakkındaki düşünceleri nelerdir?" sorularına da cevap aranmaya çalışılacaktır.

1. KIBRIS BAĞLAMINDA KAYIP ŞAHISLAR KONUSU

Ailede birisinin eksik olması günlük yaşamda insanların hayatını etkileyen önemli sosyal, politik ve kültürel olgulara neden olmaktadır. (Bille, Hastrup ve Sørensen, 2011). Özellikle eksiklik kayıp veya ölüm şeklinde ortaya çıkarsa insanların veya ailelerin yaşamları üzüntü ve acı dolu olur. Çatışmalarda ortadan kaybolan ve kaderi bilinmeyenler aileleri için kimlik sorunu ve bunalım yaratır. Örneğin bu bağlamda evli veya dul olup olmadıklarını bilemeyen kadınlar umutsuzca bir beklenti içinde olurlar (Boss 1999, 2004, De Alwis 2009; Robins 2014). Bu tür kayıplar belirsiz kayıplar (ambiguous loss) olarak tanımlanmaktadır (Boss 1999, 2004, Lehnardt 2017). Başka bir deyişle belirsiz bir kayıp, psikolojik olarak mevcut olduğu halde fiziksel olarak mevcut değildir. Belirsiz kayıp konusu çözülemediği için en stresli kayıp tipi haline de gelir. Pauline Boss'un çalışmaları (2004, 2006) belirsiz kayıp durumlarının depresyon, endişe ve aile içi çatışma semptomlarını ortaya çıkardığını göstermektedir. Örneğin en başta da çözülemeyen miras konuları problem yaratır. Aile üyelerinin belirsiz kayıp durumunu nasıl algıladıklarına sınır belirsizliği (Boundary ambiguity) denilmektedir. Sınır belirsizliği, sürekli artan ve azalan bir değişkendir. Yüksek sınır belirsizliği, bireysel ve ilişkisel refah için bir risk faktörüdür ve ailenin stres yönetimine engel teşkil eder ve esnekliği aşındırır (Boss 2002). Psikolojik açıdan biliş, belirsizlik ve bilgi eksikliği vasıtasıyla bulanmış, karar alma yetisi ertelenmiş, baş edebilirlik ve yaşama süreci ise dondurulmuştur (Boss 1999, 2002, 2004).

**Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar**

Boss'un (2004) belirttiği gibi "Belirsiz kayıp en stresli kayıptır çünkü çözüme meydan okur ve kimin ailenin içinde veya dışında olduğu konusunda karışık algılar yaratır. Kesin bir ölümden ölüm sertifikası, yas tutma, kişi onuru ve algılama şansı daha açıktır. Belirsiz bir kayıpta bunların hiçbiri yoktur." Kıbrıs'taki kayıpların neredeyse tamamı belirsiz kayıplar olarak değerlendirilebilir. Kayıp şahıslar konusu bilindiği üzere her zaman 1963 ve 1974 Kıbrıs uyuşmazlıklarının da önemli bir unsurudur. Her iki taraftan da kayıp şahıslarla ilgili 2004 yılına kadar ciddi bir şey yapılmamıştır; ancak daha sonra yetkililer bu meselenin insani yönünü anladılar ve büyük önem verip birlikte hareket etmeye ve kayıp kişilerin kalıntılarını bulmaya başladılar.

1963-67 çatışmaları sırasında 43 Kıbrıslı Rum ve 229 Kıbrıslı Türk kayboldu (KŞK İnternet sitesi). 1963-64 yıllarında birçok Kıbrıslı Türk yollardan, çalıştıkları yerlerden ve hatta tıbbi tedavileri sırasında hastanelerden alınarak esir edildi. 1974 öncesi Kıbrıslı Türk kayıp şahıslar hakkında gerçek bilgiler Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Güvenlik Konseyi raporunda verilmektedir (BM: S 8286, 1967). Öte yandan Kıbrıslı Rum yetkililer 1963'ten beri kayıp olanların, hatta 1974 yılında kayıp olanların varlığını belli bir döneme kadar ısrarla reddettiler (Görüşme 2, 4, 8, 21, 22, 2017). Kıbrıslı Türkler ise kayıp şahısları listelediler ve 1968'de merhum Rauf R. Denктаş kayıp şahıs ailelerine bir konuşma yaparak kayıp şahısların hepsinin şehit olarak kabul edildiklerini bildirir; ancak Rum tarafı ise konuyla ilgili olarak kayıp şahıslar olduğunu reddeder ve buna bağlı bir liste de açıklamaz. (Görüşme 2, 4, 21, 2017). Rum tarafındaki kayıp şahısların aileleri 1963-64'te Kaybolanların Akrabaları Komitesi adında bir komite kurmalarına rağmen 1974 sonrasına kadar Rum hükümetinden hiçbir ilgi göremediler. (Görüşme 21). Emekli bir İngiliz milletvekiline yazılan mektupta eski İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Geoffrey Howe da kayıp şahıslar sorununun 1974'de değil de 1963'te Kıbrıslı Türk ve Rum tarafı arasında çatışma başladığında ortaya çıktığını belirtti (TCHRC,1996).

Kıbrıslı Rumların eski cumhurbaşkanı ve kendi kayınbiraderi de kayıp bir kişi olan Demetris Chrisofias (Görüşme 1, 2017), 1963-74 döneminde kayıp şahıslar meselesinin Rum otoriteler tarafından reddedilmesinin nedeninin aşırı milliyetçilik olduğunu söylüyor. Christofias bu milliyetçiliğin kayıp şahısların ailelerinin duygularını ve zorluklarını anlamamanın önünde engel teşkil ettiğini ve "öteki" tarafı suçlamanın öncelikli tercihleri olduğunu da dile getirmektedir.

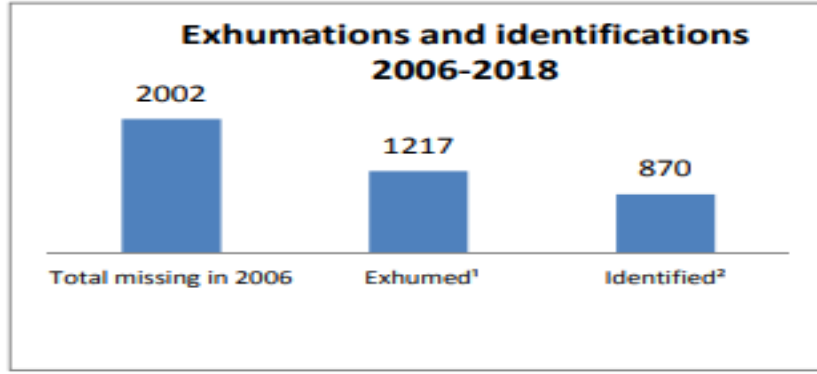
Lefkoşa'nın Türk tarafında eskiden belediye başkanlığı yapan ve kayıp şahıslardan birinin de oğlu olan Kutlay Erk (Görüşme 2, 2017), Kıbrıslı Rumların 1974 yılına kadar kayıp olan şahıslarla ilgilenmediklerini ve Rumların bu konunun bir insan hakları konusu olduğunu anlamadıklarını belirtti. Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasında KŞK ile ilgili ilk anlaşma BM Genel Sekreteri nezdinde Mayıs 1979'da yapılan üst düzey toplantıda imzalandı (BM: S/36/164). Daha sonra hem Türk hem de Rum tarafı 1981 yılına kadar kayıp şahıslar için ortak bir komite oluşturma konusunda ilerleme kaydetmedikleri için ayrıca birbirlerini suçladılar. KŞK'nin kurulmasından sonra 20 yıldan fazla bir süre kayıpların listelenmesi ve nereye gömüldüklerinin bulunması dışında hiçbir şey yapılmadı (Görüşme 3, 2017). Özellikle Rum tarafı kayıp şahıslar meselesini uluslararası platformlarda propaganda malzemesi olarak kullanıyordu (Görüşme 2-4, 2017). Öte yandan Türk tarafı da sorunu geciktirmektedir çünkü Kıbrıslı Rum kayıp şahısların çoğu Türk tarafında askeri bölgelerde gömülüydü (Görüşme 4, 2017). Rum tarafının Avrupa Birliği'ne 2004 yılında tek yanlı olarak üye kabul edilmesi ve Avrupa Adalet Divanı'nın kayıp şahıslar konusuna dahil olmasından sonra KŞK büyük önem kazanmış ve kayıp kişilerin kaderini bulma konusunda somut adımlar atarak kalıntıları bekleyen ailelere teslim etmeye başlamıştır. (Görüşme 2-4, 2017). Bu dönemde her iki tarafın politikacıları konuyu propaganda malzemesi olarak kullanmama konusunda anlaşmışlar (Görüşme 1-4 2017). Aralarında çözüm görüşmelerinde çöküşler ve kesintiler yaşanmasına rağmen iki taraf KŞK'nin daha aktif bir şekilde çalışmasına karar verdi ve sonucunda KŞK adada Avrupa Birliği'nden sonra en başarılı iki toplumlu projelerden birisi oldu (Kovraz ve Loizides 2011). KŞK 20 yıl pasif kaldıktan sonra kayıp kişilerin kalıntılarını bulmaya başladığında çalışmaları ve metodolojisi diğer çatışma yaşayan ülkeler tarafından da kopyalanmaya başlar. KŞK, iki tarafın çok iyi bir uyum içinde çalıştığı tek iki toplumlu projedir ve Ortadoğu ülkelerine de örnek olmuştur (Kovraz ve diğerleri, 2012).

KŞK, 30 Haziran 2005'te Kıbrıs'taki kayıp kişilerin kalıntılarının çıkarılması programına başlamıştır (KŞK İnternet sitesi). Kayıp kişilerin tespit edilme, kalıntıların çıkarılması aşamaları çok uzun ve karmaşıktır. Kalıntılar çıkarıldıktan sonra kemikler en son sistemle DNA analizlerine tabi tutulmakta, çıkan neticeler daha önceden ailelerden alınan DNA örnekleri ile karşılaştırılmakta ve tespit edilenler ailelere teslim edilmektedir. En sonunda ise kalıntılar askeri törenlerle şehitliklere veya ailelerin isteğine göre mezarlıklara

Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları: Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar

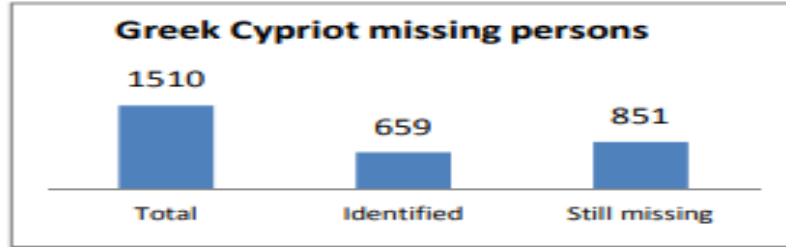
defnedilmektedir. Bugün KŞK, Kıbrıs'ta işleyebilen birkaç kurumsallaşmış iki toplumlu organdan biridir. Her iki toplumdan genç bilim adamlarının işbirliğiyle yapılan çalışmalarda 2005 yılından günümüze toplam 2002 kayıp şahıstan 1217 kayıp bulunmuştur. 2002 kayıp şahsın 1510'u Kıbrıslı Rumlar ve 492'si Kıbrıslı Türklerdir (Şekil 1-3).

Şekil 1. Kıbrıs'ta Kazılar ve kimliklendirme 2006-2018

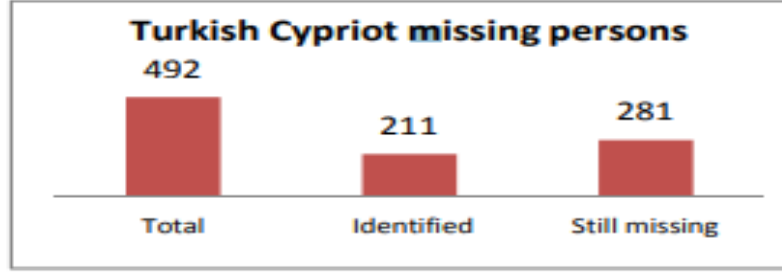
Kaynak: http://www.cmp-cyprus.org/sites/default/files/facts_and_figures_31-12-2017_0.pdf

Şekil 2. Kıbrıslı Rum Kayıp Şahıslar.

Kaynak: http://www.cmp-cyprus.org/sites/default/files/facts_and_figures_31-12-2017_0.pdf

Şekil 3. Kıbrıslı Türk Kayıp Şahıslar.

128

İİBF Dergi
38/1
Haziran
June
2019

Kaynak:http://www.cmp-cyprus.org/sites/default/files/facts_and_figures_31-12-2017_0.pdf

Görülebileceği üzere Kıbrıs'ta kayıp kişilerin aileleriyle görüşülerek çok az sayıda yayın yapılmış olmasına rağmen bunların çoğu salt kayıp kişilerin hikayeleriyle ilgilidir. Yazarın bilgisine göre, KŞK kalıntılarını bulmaya ve kayıp kişileri ailelerine teslim etmeye başladıktan sonra ailelerin kayıp ailesi olarak yaşadıkları zorluklara, karşılaştıkları duygusal travmalara, etkilenmelerine ve algılarına odaklanan bilimsel bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Ayrıca Kıbrıs'ta kayıp şahısların kalıntılarının bulunması ve defnedilmesi süreçlerinin ailelerin "öteki" hakkındaki düşüncelerine etkileri de akademik çalışmalara konu edilmemiştir. Bu araştırmanın temel amacı, kayıp şahısların hikayelerini özetlemek ve istatistiklerini açıklamak değil, kayıp şahıslar konusunu daha insani ve bütüncül bir bakış açısıyla tartışmak ve sonucunda Kıbrıs'ta uzlaşma ve barışın sağlanmasında yardımcı olmaktır.

2. METODOLOJİ

Bu araştırma ailelerin kaybolan sevdikleriyle ilgili algılarını ve düşüncelerini araştırmak için yapıldı. Katılımcılar ağırlıklı olarak kartopu örnekleme ile seçildi. 22 görüşmeden beşi Kıbrıslı Türklerle, sekizi Kıbrıslı Rumlarla, beş tanesi politikacılarla ve dört tanesi KŞK ile ilgili kişilerle yapıldı. Görüşmeler, kayıp kişilerin ailelerinin evlerinde, ofislerinde veya ara bölgedeki bir noktada ve her biri iki ila üç saat arasında olmak üzere gerçekleşti. Görüşmeler, genel olarak Kıbrıslı Türklerle Türkçe, Kıbrıslı Rumlarla İngilizce olarak yapıldı. Rum bir görüşmeci İngilizcesinin yeterli olamayacağını düşündüğü için görüşmeye iyi İngilizce bilen bir arkadaşını davet etmiştir. Diğer

*Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar*

bir aileye de yazar Rumcadan Türkçeye tercüme etmesi için Rumca bilen eşini götürmüştür. Görüşülen kişilerden ailedeki kayıp kişinin öyküsünü, kayıp olduktan sonraki süreç hakkında ne düşündüklerini ve "öteki" insanlar hakkında nasıl hissettiklerini anlatması istenmiştir. Bu soruları cevapladıktan sonra yazar görüşmecilerden KŞK ve uzlaşma süreci hakkındaki düşüncelerini de anlatmasını istemiştir. Görüşmelerde daha sonra kendiliğinden başka sorular da ortaya çıktı. Sorular açık uçluydu çünkü araştırmacı görüşülen şahsın anket doldurur gibi hissetmesini istemedi. Görüşmecilerden makalede yer alacak açıklamaları kullanma izni talep edilmiş ve konuşmalar kayıt altına alınmıştır. Görüşme kayıtları daha sonra endüktif içerik analiz metoduyla incelenmiş ve tema olarak kodlanmıştır. (Strauss ve Corbin 1990; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Türk ve Rum kayıp aile fertleriyle görüşmelerin şeklini etkileyen birkaç faktör vardır. Örneğin etnik kimliğin görüşmeler üzerinde büyük etkisi vardır çünkü karşı taraf araştırmacının diğer taraftan olduğunu düşününce anlatmalarına, duygularına sınırlama getirebilir (McEvoy 2006). Ayrıca araştırmacı karşı taraftan olunca onu incitmek için görüşülen şahıs soruları dikkatli bir şekilde cevaplayabilir, araştırmacının zarar görmemesi için çaba sarf eder. Aynı şekilde konunun çok hassas olması nedeniyle araştırmacının da konuşmaları ve soruları hususunda dikkatli davranması gerekir. Bu gibi durumlarda, araştırmacı soruları çok akıllıca seçmeli, görüşmecinin güvenini kazanmak için dikkatli ve içten bir şekilde konuşmalıdır. Bunlara paralel olarak, bu çalışmada yazarın karşılaştığı çeşitli ve farklı zorluklar da vardır.

İlk olarak çok hassas bir konu olduğu için araştırmaya nereden başlanacağına karar vermek zordu. Kayıp şahısların ailelerinden kişiler özenle seçilmiştir. Yazar Kuzey Kıbrıs'ta 1963-1974 çatışmalarında sevdiklerini kaybeden birçok Türk aileyi tanımasına karşılık Rum tarafındaki aileler konusunda bilgi eksikliği vardır. Kıbrıs adası Türk ve Rum tarafı olarak bölünmüş olduğundan farklı tarafta yaşayan insanlara ulaşmak zordur. Bu nedenle yazarın Kıbrıslı Rum kayıp aileler hakkında bulabileceği bilgiler ancak kişisel ağları vasıtasıyla olabilirdi. Birlikte çalıştığı bir meslektaşının Kıbrıs Rum tarafında çalışan bir Türk arkadaşı vasıtasıyla bir kayıp aileye ulaştı. Sonrasında Rum tarafında kayıp şahıs ailelerine ulaşmak kolaylaştı. Ayrıca araştırmacı KŞK'yi ziyaret etti ve Kıbrıslı Türk üye yardımcısı başka bir aileye ulaşmasına yardım etti. Ardından ziyaret sırasında herkes başka bir isim önerdiği için kartopu yöntemiyle birçok aileye ulaşılabilirdi. Görüşmeler sırasında araştırmacı cevapları

yargılamamak, doğru ya da yanlış olarak değerlendirmemek konusunda çok dikkatliydi. Hassas ve abartılıp saptırılabilir bir konu olduğu için yazar aldığı bilgileri resmi belgelerden de kontrol etti. Chaitin'e (2002) göre, görüşmeci tarafından verilen bilgiler, onaylanmadıkça, yakınları ile paylaşılmamalıdır. Bu araştırma sırasında, böyle bir sorun yaşanmadı çünkü yazar kayıp kişilerin ailelerinin her birinden yalnızca bir kişi ile görüştü.

Görüşmeler sırasında karşılaşılan bir başka hassasiyet karşılıklılık ilkesi ile ilgiliydi. Aile bireylerini kaybeden aileler, anlattıklarına karşılık kayıp olanları bulmak için Türk tarafında bir aracı olma umuduyla araştırmacıya yaklaştılar. 1974 çatışmalarından bu yana 43 yıl geçmiş olmasına rağmen, Kıbrıslı Rum ailelerin çoğu, akrabalarının hayatta olduğunu ve bir yerde bulunabileceğini düşünmektedir. Örneğin kız kardeşlerinden biri, kayıp kardeşinin bir Kıbrıslı Türk ile evlenmiş olabileceğini varsayarak resmini Türk tarafındaki gazetelere koymak için ısrar ederken başka bir Kıbrıslı Rum kız kardeş de kayıp olan kardeşini Türk tarafında belki birisinin gazetedeki görünce tanıyacağını ve nerede yaşadığını haber vereceğini düşünerek resmini vermek istedi.

3. BULGULAR

Bu araştırmanın bulguları ışığında, genel olarak Kıbrıslı Rumların Kıbrıs sorununun 1974'te Türkiye'nin askeri operasyonu ile başladığına, Kıbrıslı Türklerin ise Kıbrıs sorununun 1955 yılından itibaren Yunanistan'a bağlanma isteğine, yani Enosis'e dayandığına inandıkları görülmektedir. Benzer bulgular diğer araştırmacılar tarafından da gözlemlenmiştir (Faustmann ve Kaymak 2008; Ladisch 2007). Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türk görüşmecilerin çoğu yetkililerin ya da hükümetlerin her iki taraftaki kayıp ailelerinin acısını azaltmak için uzun bir süre inisiyatif almadıklarından yakındılar. Yetkili makamların yaklaşık 30 yıl boyunca kayıp şahıslarla ilgili neredeyse hiçbir şey yapmadığını belirttiler. Yetkilileri, meseleye insani değil, sadece siyasi bir bakış açısıyla baktıkları için eleştirdiler. Genellikle çatışma durumlarında yetkililer veya hükümetler, gerçeği gizleme gibi hatalar yaparlar (Alwis, 2009; Saint Cassia 2005). Bu hatayı Rum tarafı da yaparak uzun yıllar kayıp şahıslar konusunu gündeme getirmek istemediler.

*Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar*

Bazı Kıbrıslı Rum ve Kıbrıslı Türkler, psikolojik sıkıntılarının yanı sıra, çoğu durumda günlük sosyal faaliyetlerini bile yapamadıklarını ve çok uzun yıllar ailenin normal hayatlarına dönememediklerini anlattılar. Boss'un (2004) belirttiği gibi "Belirsiz kayıpları olan ailelerde ebeveynlik rolleri göz ardı edilir, kararlar bekletilir, günlük işler yapılmaz, aile üyeleri göz ardı edilir veya ilişkiler kesilir, ritüeller ve kutlamalar aile hayatının gerekleri olsa bile iptal edilir." Buna paralel olarak çatışmalardaki kayıp kişilerin çoğunun erkek olduğu için özellikle de sevdiklerini özleyen kadınların sosyal olamayacağı sonucuna varılmıştır. (Bille, Hastrup ve Sørensen 2011, Le Capra 1999). Yapılan görüşmeler, görüşülen kişilerin kayıp olanlara ne olduğunu öğrenmelerine rağmen, kalıntıları bulunmadıkça umutlarını kaybetmediklerini ortaya koymaktadır. Örneğin kayıp bir Rum şahsın kız kardeşi olan Katerina (Söyleşi 5, 2017) ailesinin hiçbir zaman umudunu kaybetmediğini ve her Noel'de kayıp olan oğullarının elbiselerini dolaptan çıkardıklarını, yıkadıklarını ve ütülediklerini söyledi. Kıbrıslı Türk ve Rumların çoğu görüşmeler süresince onları en çok kayıp veya ölüm konusundaki belirsizliğin, ayrıntıların bilinmemesinin acı verdiğini belirtmiştir. Bu bulgunun Boss (1999) ve Robins (2014)'in bulgularıyla örtüştürülmesi bize bir kaybın belirsizliğinin akraba ve aile üyelerine ölüm durumunda çekilen acıdan daha fazla acı verdiğini sonucuna vardırmıştır. Bu genel bulgular ışığında görüşme yapılanların algıları ve düşünceleri hakkındaki ayrıntılı tematik analizler aşağıdaki gibi beş kategoride sınıflandırılabilir;

- (1) Nefret Duygusu,
- (2) Travmatik Deneyimler,
- (3) "Öteki" Hakkında Düşünceler,
- (4) Empati
- (5) KŞK Hakkında Düşünceler

3.1. Nefret Duygusu: 'Umarım herkes ölüyor.'

Kayıp şahısların akrabaları uygun bir cenaze töreni yapmadıkça ve uzun süre acı ve belirsizlik dönemini yaşadıkça, çok mutsuz ve nefret

dolu olabilirler. Birkaç görüşmeci az da olsa nefretleri hakkında konuştular. 1964 yılında babası kayıp olan Özel Şehitoğlu (Görüşme 6, 2017) nefretini söyle dile getirdi:

“...1964 yılında Tuzla’da yaşıyorduk ve iki aylık bir oğlum vardı. Çatışmalar başlamasına rağmen babam şoförlük işini yapmakta ısrar etti. Kıbrıslı Rumlarla iyi ilişkileri vardı. İki İngiliz üssünden biri olan Dikelya’ya yolcu götürüyordu. Mayıs 1964’te birçok insan babama işe gitmemesini söyledi ama dinlemedi. Saat 11:00 civarında biri geldi ve babamı, tüm otobüstekilerle birlikte Rumların esir aldığını söyledi. Sonra babam hakkında hiçbir şey duymadık, çok üzülüm ve 1974 savaşında düşmanlığım yüzünden tüm Kıbrıslı Rumların ölmesini istedim ve bu konuda dua ettim...”

132

İİBF Dergi
38/1
Haziran
June
2019

3.2. Travmatik Deneyimler: Bitmeyen ağlamalar ve umutlar

Her türlü kayıp stresli ve travmatik bir yaşamla sonuçlanır (Boss, 1999; Imber-Black, 1993). Bu nedenle görüşülen kişilerin çoğu sevdiklerinin kaybolmasından sonra travmatik deneyimlerinden bahsettiler. Kayıp bir şahsın kızı ve yazarın yakın arkadaşı olan Vecihe H. Tokatlı (Görüşme 7, 2017) travmatik yaşantısını şöyle yansıtıyor:

“...20 Aralık 1963’te Mağusa’da çalışan babam, Futbol Federasyonu Başkanı olarak bir televizyon yarışması programına katılmak için Lefkoşa’daki evimize geldi ve programdan sonra, ertesi gün çalışacağı için doğrudan Mağusa’ya gideceğini söyledi. Çatışmalar başladığı gün evi aradı ve bölge amirinin herkese işi bırakmayı yasakladığını, böylece eve gelemeyeceğini söyledi. Babamla aramızdaki son doğrudan konuşma buydu. Çatışmalar durduğunda, Lefkoşa’ya gelmeye çalıştı, ancak yolda Kıbrıslı Rum askerler tarafından tutuklandı ve Larnaka karakoluna götürüldü. Bir süre sonra ondan imzasız bir mektup geldi. Sağ olduğunu düşünüp sevindik; ancak sonra hiç haber alamadık. Onunla birlikte hapse atılan Kıbrıslı Türkler serbest kalınca bize polis onları götürdüğünü ve ‘Geldiği yere geri göndereceğiz.’ dediğini bildirdiler; ancak o geri dönmedi ve o söylemlerle sanırım onu toprağa göndereceklerini kastettiler. Adı, Cyprus Mail gazetesinin o günlerde verdiği listede yazıldı ama bir daha geri dönmedi. Ben hep döneceği umuduyla büyüdüm...”

**Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar**

Yazar, bu arkadaşıyla birlikte büyüdükçe acılarına, yaşadıkları zorluklara ve asla kaybetmedikleri umutlarına da tanık oldu;

"...Her hafta Cuma günü Kıbrıs Rum polisinin serbest bıraktığı esirleri takip etmek için Cumhurbaşkanı Yardımcılığı binası önüne gidiliyordu. Arkadaşım, annesi ve erkek kardeşi o günlerde babalarının geleceği umuduyla sevdiği şeyleri pişirirler, ama her hafta hayal kırıklığına uğrarlardı. Ben de neredeyse her hafta onlarla giderdim ve onların acılarına, ağlamalarına ve umutlarına tanık olurdum..."

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Kudret Özersay'ın (Görüşme 8, 2017) babası da kayıp olanlardan biriydi. Hikayesi diğerlerinden biraz farklı. Türk tarafına göç etmeden önce aile, babasının katledildiğini biliyordu. Büyükbabası, oğlunun ve diğer bazı Kıbrıslı Türklerin Kıbrıslı Rumlar tarafından öldürülüşüne tanık oldu;

"...Babam Aleminyo şehitlerinden biriydi. Ben sadece altı aylıktım. Dedem babamın ölümüne tanık oldu. Büyüdüğümde babamın kayıp şahıs statüsünde olduğunu öğrendim çünkü nereye gömüldüğünü bilmiyorduk. Annem babamın yıldönümlerinde dua ederdi ama babamın mezarı yoktu. Annemin babamın öldürüldüğünü bilmesine rağmen zaman zaman 'Babanın geri döneceğini hissediyorum.' dediğini hatırlıyorum..."

21 Aralık 1963'te Kıbrıslı Rumlar bir gün önce Tahtakale'de öldürülen iki Kıbrıslı Türk'le ilgili protesto gösterisi yapmak üzere toplanan öğrencilere ateş açtı. Eski Lefkoşa belediye başkanlarından biri olan Kutlay Erk'in babası da o gün bisikletiyle çalıştığı Merkez Cezaevi'ne gitmektedir. Yolda gördüğü bir arkadaşı ona oğlunun bu protesto gösterileri sırasında vurulduğunu söyler. Buna rağmen işine gitmek zorundadır; ancak duyduğu haberler nedeniyle hapisaneye ulaştıktan hemen sonra kalp krizi geçirir. Onu hemen Lefkoşa Devlet Hastanesi'ne götürürler. Ailesi iki gün boyunca onu ziyarete gider. Hastanedeki doktorlar Pazartesi günü dışarı çıkabileceğini söyler. Kutlay Erk ise henüz 11 yaşındadır. Kıbrıslı Türkler ve Rumlar arasındaki gerginlik çok yüksektir. Ertesi gün durum daha kötüye gider ve hastanedeki babadan aile bir daha haber alamaz. Kutlay Erk'in (Görüşme 2, 2017) kelimeleriyle:

“...Rauf R. Denктаş’ın kayıp ailelerini toplayarak tüm kayıpların artık şehit kabul edildiğini ilan etmesine kadar babamın tam maaşı bize veriliyordu. O günden sonra anneme daha az olan şehit maaşı bağlandı. Bu önceki maaşın neredeyse yarısı kadardı. O nedenle çok zor zamanlar geçirdik. Bu dönemlerde kayıp kalıntılarının bulunması için hükümetler hiçbir çaba göstermedi...”

Kıbrıslı Rum kayıp şahısların çoğu 1974 barış Harekatı döneminde kaybolduğu için bu bölümde onların ailelerinin algıları ve düşünceleri yansıtıldı. Aşağıdaki paragrafta, yazar, kayıp bir çiftin kızı olan Paraskeque’nun yaşadıklarını anlatmaktadır;

134

İİBF Dergi
38/1
Haziran
June
2019

“...Tezimi yazmaya başladığım zaman ayrıntıları almak için eşim ve kız kardeşi ile birlikte önceden tanıdık olan Paraskeque’i ziyaret ettik. 13 Ağustos 1974’te Paraskeque’in kayınbiraderi hasta olduğu için köydeki bütün aile üyeleri onu ziyaret etmek için Lefkoşa’daki hastaneye gitmişler ve o gece kız kardeşlerinin evinde kalmışlar. Ertesi sabah, 14 Ağustos 1974’te, yolların Rum askerleri tarafından kapatıldığını, çünkü Türk birliklerinin Mağusa’ya doğru gittiklerini öğrenmişler. İkinci Barış Harekatı tamamlandığında köyleri Minareliköy (Neohorio) Türk askerlerinin kontrolü altındaydı ve köye geri dönememişler.

Paraskeque, çatışmalar sırasında asker olan akrabalarından birinin Türk birliklerinden kaçarken yaralarını tedavi etmek için köyde anne ve babasının evine geldiğini söyledi. Rum tarafına ulaşmadan önce Türk askerleri tarafından yakalandı ve Türkiye’ye götürüldü. Serbest bırakılınca Rum tarafına geldiğinde Paraskeque’i ziyaret etti ve onlara Rum tarafına geçmelerini önerdiğini ancak Panyiota (babası) bacalarının iyi olmaması nedeniyle reddettiğini söyledi. Uzun süre annesinin ve babasının Türkiye’ye götürüldüğünü ve geri verileceklerini düşündüler; ancak yıllar geçtikçe umutları azaldı. Babası Theophanis Antoni’nin (69) kalıntıları 2017’de benim yardımlarımla bulundu, ancak annesi Panayiota Antoni (64) hala kayıp...”

Kıbrıslı Rumların bazıları görüşmelerde üzüntülerini yansıtırken, Kıbrıslı Türklerin yardım ve hoşgörüsüne de yer verdiler. Aşağıdaki söylem böyle bir yardımı içermektedir. İki oğlu birden kayıp olan Lambis Elias (Söyleşi 10, 2017) yaşadıklarını anlattı;

**Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar**

"...İki oğlum Türk askerleri tarafından tutuklandı ve köyümüzün yakınındaki Türk askeri kampına götürüldü. Ertesi gün bir Kıbrıslı Türk arkadaşım beni oraya götürerek oğullarımı Michael (17 yıl) ve Elia'yı (19 yıl) görmeme yardım etti. Akabinde Kızılhaç köyümüze geldiğinde onlar hakkında bilgi verdik. Kızılhaç kampa gittiğinde Türk ordusu subayları o kampta herhangi bir esir olduğunu reddetti ve o zamandan beri çocuklarımızın kaderleri bilinmiyor..."

Birisinin yokluğunun aile üyeleri ve akrabalar için çok stresli ve travmatik bir durum olduğu bilinmektedir. İlgili literatür, kayıp şahısların ailelerinin ve akrabalarının en sevdiklerinin kalıntıları bulunduğu zaman rahatladıklarını vurgulamaktadır (Charles 2010; Killian 2015). Aşağıdaki anlatı, genel travmaya ek olarak bu boyutu da yansıtmaktadır. Nikos (Röportaj 11, 2017), kardeşinin Rum ordusunda asker olduğunu ve Türk askeri operasyonu başladığında birliğinin bulunduğu Değirmenlik'e gittiğini anlattı. 14 Ağustos 1974'te Türk birliklerine karşı savaşırken başaramayacaklarını anlayınca Rum tarafına geri dönmeye karar vermişler. Nikos'un sözleriyle;

"...Panicos kaybolduğunda annem ve babam hayattaydı; ancak Panicos'un kalıntıları bulduktan 57 gün sonra annemiz öldü. Tüm ailem kalıntılar bulunana kadar hiçbir zaman umutlarını kaybetmedi. Panicos'u gömdüğümüzde tüm aile rahatladı..."

İncelendiği zaman 1974'te kayıp olan Kıbrıslı Rumların neredeyse tamamının savaş ortamında askerliklerini yaparken kayboldukları anlaşılmaktadır. Çoğunun savaşta öldükleri ancak nereye gömüldüklerinin bulunamadığı varsayılmaktadır. Askeri operasyonlar bittikten sonra kimse olanlar hakkında herhangi bir bilgi alamadı çünkü ne olduğunu anlatabilecek kimsenin kalmadığı anlaşıldı. Callisteni'nin sözleriyle:

"...Bugüne kadar bir yerde yaşadığını ve bir gün geleceğini düşünüyoruz. Ailem hala sevdiklerinin kaderini bulmak istiyor. Asla umudumuzu yitirmedik..."

3.3. "Öteki" Hakkında Düşünceler: Biz arkadaşlık ama...

İnsanların kaybolmalardan veya yaşadıkları durumlardan nasıl muzdarip olduklarını bilmek önemli olsa da, asıl amaç bunlardan

ders almak ve yeni, huzurlu ve barış dolu bir yaşam kurmak olmalıdır. Bu analiz doğrultusunda, Kıbrıslı Rumların Kıbrıslı Türkleri nasıl algıladıkları ve bunun tersi çok önemlidir. Araştırmaların çoğu, mevcut ilişkilerin değişmesi yanı sıra savaş ve yaşananlardan sonra yeni ilişkiler kurmanın önemini vurgulamaktadır. Birinin kendi ıstırabının yanı sıra diğersinin acısını kabul etmesi ve onu anlaması çok önemlidir (Ericson, 2001, Du Plessis 2004). Bazı Kıbrıslı Türk görüşmeciler, özellikle 1963-67 yıllarında yaşanan çatışmalardan Kıbrıslı Rumları suçladılar ve genel olarak Kıbrıslı Rum yetkililerin sorumlu olduklarını düşündüklerini söylediler. Kayıp şahıslarla ilgili olarak görev yapan emekli müdür Tuğrul Hilmi'nin ağzından suçlamalar (Görüşme 13, 2017):

"...Bazı Kıbrıslı Rumlarla çok iyi arkadaş olduk ama daha sonra bir tanesinin EOKA-B üyesi olduğunu anladık. Birçok Kıbrıslı Türk'ü yakaladığını, öldürdüğünü ve kuyuya attığını öğrendik ve çok üzüntü duyduk..."

Konuyla ilgili olarak KKTC Meclisi eski sözcüsü edebiyatçı-yazar İsmail Bozkurt (Görüşme 14, 2017) şöyle dedi;

"...Kıbrıslı Rumlar hiçbir zaman 1963-1967 çatışmalarını çözüm tartışma masasına getirmediler. 1974 Kıbrıs çatışmasını gölgelemek istemediler..."

1964 yılında milletvekili babasını kaybeden Kemal Gökeri, (Görüşme 15, 2017), Kıbrıslı Rumlar hakkındaki düşüncelerini "...Kıbrıslı Rumlar her zaman gerçeklikten kaçtı. Sorumlu oldukları korkuları yansıtan birçok dosyayı yaktılar..." şeklinde ifade eder. Gökeri, Kıbrıslı Rumları bazı davranışlar nedeniyle suçluyor olsa da, Kıbrıslı Türklerin de hatalarına vurgu yaptı. Her şeye rağmen Gökeri, Kıbrıslı Rumları düşman olarak görmüyor fakat biraz temkinli yaklaşıyor;

"...Kıbrıslı Rumlar için herhangi bir nefret hissetmiyorum. Bazen Rum tarafına seyahat ediyorum ama geri evime döndüğümde kendimi daha rahat hissediyorum. Genel olarak Kıbrıs sorununu Kıbrıslı Rum arkadaşlarımla tartışmayı tercih etmiyorum. Çünkü bizi anlamak eğilimleri yoktur. En yakın arkadaşlarım bile politik eşitliğimizi kabul etmiyorlar..."

**Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar**

Kıbrıslı Rumlarla görüşmelerin çoğunda, sevdiklerinin kaybı yüzünden moralleri bozuk ve üzgün olsalar bile, Kıbrıslı Türklere çok fazla nefret göstermediler ve intikam almak istemediklerini söylediler. Bu, her iki tarafın barışı sağlama çabalarına yardımcı olabilir. Aşağıdaki alıntılar Kıbrıslı Rumların bu tür düşüncelerini yansıtıyor. Kayıp bir çiftin kızı olan Paraskeue'in duygularını ve düşüncelerini şu şekilde anlatmaktadır (Görüşme 9, 2017);

"...Kıbrıslı Türk ve Rumların birlikte yaşadığı Minareliköy'de Türklere ve Rumlar hepsi arkadaşlardır. Ailem Rum terör örgütü EOKA'yı hiç desteklemedi ve köydeki Türklere hiçbir zaman düşmanlık göstermedik, birlikte oynadık..."

Kardeşi Christakis'i kaybeden Katerina (Röportaj 5, 2017), hala çok üzgün olmasına rağmen kardeşi hakkında konuşurken Kıbrıslı Türklere hiç nefret göstermedi;

"...İnsanları ve ülkesini korumak istediği için savaştı ama şimdi hayatından zevk alamaz, yeni kıyafetler giyemez, kız arkadaşı ve ailesiyle zaman geçiremez. Kıbrıslı Türklere onu vurduğunu ve öldürdüğünü biliyorum ama gerçekten istediğim şey sadece onlara kardeşimin son duygularını ve sözlerini sormak. Yoksa intikam almak istemiyorum..."

3.4. Empati: İki Tarafın Da Aynı Tür Hikâyeleri Var...

Ladisch'in (2007) belirttiği gibi, asıl amaç, geçmişle ilgili diyalog ve karşılıklı anlayışlar oluşturmak, her iki tarafa verilen zararı kabul etmek ve barış yolunda ilerlemek olmalıdır. Bu nedenle görüşülen kişilerin uzlaşma sürecine yardımcı olabilecek empatilerini öğrenmeye çalıştık. Kemal Gökeri empati hislerini "...Kıbrıslı Rumlara karşı nefret duymuyorum, onların nasıl hissettiklerini biliyorum çünkü her iki taraf da neredeyse aynı hataları yaptı ve aynı acılar çekildi..." (Görüşme 15, 2017) diyerek aktarırken Tuğrul Hilmi (Görüşme 13, 2017), iki tarafı da suçlayan bir başka görüşmecidir ve "...Kıbrıslı Türklere Kıbrıslı Rumlara da çok kötü şeyler yaptıklarını bildiğim için empati yapabiliyorum..." der. KŞK'nin eski bir üyesi olan Ellias Georgiades (Görüşme 16, 2017) da Türklere yönelik empatisini şöyle gösterdi;

“...Bir şeyi yapmak zorunda kalırsak Kıbrıslı Türklerle yapmamız gerektiğini herkese açıklamaya çalıştım. Bunu, Kahire’ye büyükelçi olacakken 1.5 yıl boyunca KŞK’de çalışmamı isteyen Spiros Kiprianu ile tartıştığımı hatırlıyorum. Denktaş’a tepki gösterdi; ancak aynı oyunu farklı şekillerde o da oynadı. Açıkça söyledim Kıbrıslı Türk kayıp kişilerin de olduğunu hiçbir zaman unutmamalıyız...”

Avukat ve AKEL partisinin Merkez Komite üyesi olan Kıbrıslı Rum, Michalis Papapetrou (Görüşme 17, 2018) aşağıdaki gibi empati yaptı;

“...Kabusla her iki taraf da karşı karşıya geldi, Rum tarafı kayıp kişilerin trajedisinin tek taraflı olduğunu göstermeye çalıştı. Bu doğru değil. Türk işgalinden çok önce kayıp kişiler vardı ve bu bizim bildiğimiz birşeydi. Ben Türkleri de anlıyorum...”

2003 yılında sınırların açılmasının, birçok Kıbrıslı Türk ve Rumun gerçekte iki tarafa da neler olduğunu anlamalarına yardımcı olan kilometre taşı olduğu görülmektedir. Her iki taraf “öteki” tarafın da aynı kötü şeyleri yaşadığını anladı. Paraskeue Antoni (Görüşme 9, 2017) ifadelerinde “...Terör örgütü EOKA, bu tür kötü davranışlardan, eylemlerden sorumludur. Fanatik Rumlar aynı şeyleri Kıbrıslı Türklere yaptılar...” diyor. Diğer bir Kıbrıslı Rum görüşmeci Katerina Antona (Görüşme 5, 2017) empatisini şu şekilde gösterdi;

“...Sınırlar açılınca kadar ve Türk kayıp kişilerin aileleriyle görüşmeye başlamadan önce, aynı tür şiddetin Kıbrıslı Rumlar tarafından Kıbrıslı Türklere yapıldığını bilmiyorduk. Onlardan aynı tür hikayeleri dinledikten ve acılarını gördükten sonra Kıbrıslı Türklerden nefret etmeyi bıraktım...”

Kallistheni Hadjiacoumi (Görüşme 12, 2017) empatisini “...Kıbrıslı Türk arkadaşlarım var ve ailem aynı şeylerin Kıbrıslı Türkler tarafından yaşandığını biliyor. Sıradan Türk insanlarına karşı düşmanca hislerim yok...” sözleriyle dile getirirken Olvia Christoforou (Görüşme18, 2017) empatisini şu şekilde gösterdi;

“...Kıbrıslı Türklere karşı nefret duymuyorum fakat bir daha asla savaşmak istemiyorum. Kötü şeylerin Kıbrıslı Rumlar tarafından Kıbrıslı Türklere yapıldığını biliyorum. Aynı acıları, duyguları yaşıyoruz. Çatışmalardan önce yakınlardaki köylerde yaşayan

**Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar**

*Türklerle iyi arkadaşlardık ve bu anlaşmazlığın politikacılar yüzünden
başladığına inanıyorum..."*

3.5. KŞK Hakkındaki Düşünceler

Görüşülen kişilerin hemen hemen hepsi amacı kayıp kişilerin kalıntılarını bulmak ve DNA tespiti yaparak ailelerine teslim edip mezarlarına gömülmelerini organize etmek olan KŞK'nin çalışmalarını ve projelerini takdir ediyor. Kıbrıs'ta kayıp şahısların aileleri, KŞK'nin Kıbrıs'ta barışa, uzlaşmaya ve ailelerin yaralarının sarılmasına çok katkıda bulunabileceğine inanmaktadır. Görüşme yapılanların yarısından fazlası, KŞK'nin ilerleme kaydetmeden geçirdiği 1981-2004 yıllarını eleştirmekte, politikacıları kayıp kişiler meselesine tüm bu yıllar boyunca yeteri kadar önem vermedikleri için suçlamaktadır. Özellikle politikacı olan görüşmeciler, KŞK'nin hem kayıp şahıs ailelerinin acısını iyileştirmeye katkısı hem de uyumlu ilişkiler bakımından başka ülkelere de örnek olmasını takdir etmektedirler. Türk tarafının eski Dışişleri Bakanı Emine Çolak, KŞK'nin düzenli, disiplinli, uyumlu ve örnek teşkil eden takım çalışmalarının uzlaşma, çözüm sürecine yardımcı olabileceğini düşündüğünü ifade etti. (Görüşme 19, 2017). Çolak'ın sözleriyle;

"...Geçmişin yanlışlarıyla yüzleşmenin ve bunları tekrarlanmayacak olaylar olarak kabul etmenin, Kıbrıs barış sürecine bir katkısı olduğu kesin. Geçmişte yapılan yanlışların reddedilmesi, taraflar arasında güvensizlik yaratıyor. Ayrıca adanın her yerinden ve diğer ülkelere gelerek işbirliği yapan uzman ekipler tarafından insancıl bir amaç için yapılan çalışmaların istisnai bir örnek olduğunu düşünüyorum. KŞK, ortak bir politika benimseyerek, ortak bir amaç için birlikte çalışılırsa, azami fayda sağlayabileceğinin göstergesi ve kanıtıdır..."

KKTC'nin eski cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat da konuyla ilgili olarak KŞK'nin katkılarında (Röportaj 4, 2017) "...KŞK'de eşit temsiliyet var ve uyum içinde çalışıyor. Bu bir örnektir. İki toplumun bu örnekten ders alması gerekir. Çok güzel çalışıyorlar..." diyerek bahseder. Eski müzakereci ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı ve ayrıca kayıp bir kişinin oğlu olan Kudret Özersay, KŞK'nin konuya katkısından bahsetti. Özersay ayrıca Komitenin çözüm sürecine dahil edilmemesini eleştirdi. (Görüşme 8, 2017) Özersay'ın sözleriyle;

“...Müzakerelerde, Kayıp Şahıslar Komitesi kurulmadan önce kayıp şahıslar konusu hiç görüşülmedi. Kayıp Şahıslar Komitesi kurulduktan sonra, Rum tarafı propaganda materyallerinin altı ayığından birini kaybetti. KŞK kurulana kadar kayıp şahıslar meselesi propaganda yapmak için uluslararası platformlarda kullanılmaktaydı. Şimdi bunu yapamazlar. Kazılar başladığında, her iki tarafın da kayıp şahıslara sahip olduğu ve sorunun 1974’te oluşmadığı, çok önce 1963’te başladığı ortaya çıktı. Türk tarafının kayıplarının daha çok sivillerden, Rum tarafının kayıplarının ise savaşan askerlerden oluştuğu dünyaya kanıtlandı.”

140 Eski siyasetçi İsmail Bozkurt da KŞK hakkındaki düşüncelerini
İİBF Dergi 38/1 Haziran June 2019
“...Kayıp kişilerin kalıntılarını bulmak ve onları ailelerine vermek ailelerin rahatlamasına büyük katkı sağladı. Ancak bu çözüm ve uzlaşma için yeterli değildir...” (Görüşme 14, 2017) diyerek aktarırken Rum tarafının eski cumhurbaşkanı Demetris Hristofias, KŞK’nin sürece katkısından “...KŞK’nin iyi çalışmaları nedeniyle, nefret rüzgarları büyük ölçüde azaldı. Çünkü her iki taraftaki insanlar hataların karşılıklı olduğunu gördüler...” (Görüşme 1, 2017) şeklinde bahseder. Şehit Aileleri ve Gaziler Derneği eski Başkanı merhum Ertan Ersan, KŞK’nin çözüm sürecine büyük katkısı olduğunu ifade etti. (Görüşme 20, 2017);

“...Kayıp şahıslar konusu insani bir konudur ve kayıp ailelerinin sevdiklerine ulaşma beklentileri ve umutları, KŞK’nin başarılı çalışmasıyla artmaktadır. Kayıp Şahıslar Komitesi bu beklentileri karşılamak için programını hızlandırırken, kuruluşundan bu yana ödün vermeyerek bilimsel yöntemlerin, uluslararası protokollerin ve standartların ilkelerine bağlı kalmıştır. KŞK çok iyi iş çıkardı. Kayıpları olan aileler kalıntılar bulununca rahatlamışlardır. Bu Kıbrıs sorununa olumlu bir katkıdır. Ancak, öte yandan, aileler sevdiklerinin kemiklerini aldığında diğer tarafın onlara neler yaptığını daha iyi anlayabilirler ve nefretleri canlanabilir...”

Görüşülen Kıbrıslı Türkler ve Rumlar, kayıplarının kalıntılarının bulunmasından, onları dua edebilecekleri mezarlarına gömebildiklerinden çok memnun kaldıklarını belirttiler. Birçoğu, geçmişi anlamanın çok önemli olduğunu, karşılıklı acıların kabul edildiğini ve işbirliğine ve karşılıklı saygıya dayanan yaklaşımları ilerletmeyi taahhüt ettiklerini bildirdiler.

*Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar*

SONUÇ

Bu araştırma, etnik çatışma sırasında bir aile üyesinin ortadan kaybolmasını yaşayan ailelerin algılarını, "öteki" ve KŞK için düşüncelerini analiz etmeyi ve sonucunda çözüm sürecine etkilerinin ne olduğunu tespit etmeyi amaçladı. Ancak araştırmanın bir takım limitleri bulunmaktadır. İlk olarak araştırmacı ile işbirliği yapmayı reddeden üçüncü KŞK üyesi (AB'den atanan) gibi kayıp şahıslarla ilgili bazı kişilerle görüşememe söz konusudur. Örneğin kayıp şahıslar konusunda kitabı olan birisi yazarla ancak kendi fikirleri doğrultusunda yazacaksa görüşeceğini beyan etmiştir. İkincisi, görüşülen kişilerin dürüst ve doğru açıklamalar yaptıkları varsayılmakla birlikte onlar tarafından verilen bilgilerin Kıbrıs'ta kayıp kişiler hakkında yayınlanan kitaplardan ve KŞK raporlarından kontrol edilmesi gerekmiştir. Üçüncüsü, Kıbrıslı Rumlarla görüşmeler yapılırken, düşüncelerini ve algılarını ifade etmek için yeterli İngilizceye sahip oldukları varsayıldı; ancak bazılarında İngilizce yoktu. Son olarak yazar Kıbrıslı bir Türk'tü ve şüphesiz görüşmelerde insanların konuşmaları ve ona yönelik davranışları herhangi bir önyargıyı yansıtmasa da, görüşmecinin önyarguları cevapları algılamayı etkilemiş olabilir.

Her iki tarafın görüşmecileri birbirlerine karşı neredeyse hiç nefret hissetmediklerini, uyuşmazlıklar için politikacıları suçladıklarını ve kişisel düzeyde "öteki" ile bir sorun olmadığını belirttiler. Görüşmelerin başında hem Kıbrıslı Rumlar hem de Kıbrıslı Türkler, sevdiklerinin kaybolmasıyla ilgili olarak karşı tarafı suçlamakla birlikte, görüşmeleri analiz ettiğimiz zaman bu algıların çoğunun karşılıklı bir empatiye dönüştüğü görüldü. Bu pozitif yaklaşımın KŞK'nin katkısı sayesinde olduğu görülmektedir. Görüşülen kişilerin hemen hemen hepsi, KŞK'nin çalışmalarını ve projelerini takdir ediyor ve KŞK'nin Kıbrıs'ta barış ve uzlaşmanın kurulmasına da katkıda bulunabileceğine inanıyor. KŞK tarafından yapılan kazı çalışmaları neticesinde kayıpların bulunmasından sonra, ailelerin sıkıntılarının azaldığı ve nefretin yerini anlayışa ve huzura bıraktığı görülmektedir. Kayıp şahısların aileleriyle görüşmelere dayanarak yapılan analizler, çatışmalar neticesinde kaybolan sevdiklerinin kaderinin belirsizliğinin ölüm sonrası yaşanan acıdan daha fazla olduğunu göstermiştir. Analiz ayrıca, her iki taraftan görüşülen kişilerin, hükümetlerini 2000'lerden önce kayıp şahıslar sorununu

çözme konusunda yeterli çalışma yapmadıkları için suçladıklarını ortaya koydu.

Belirsiz bir kayıp olarak sevdiklerini kaybedenler genellikle kendilerini mutsuz, herşeye karşı isteksiz hissediyorlardı ve bu da çoğunu depresyona ve pasifliğe götürmüştü. Çözilemeyen bu durum bilişlerini, başa çıkmalarını ve stres yönetimini engelleme ve keder sürecini dondurma yaratmıştır. Bu, Boss'un (1999) belirsiz kayıplarla ilgili vurguladığı konularla örtüşmektedir. Görüşmeler ayrıca yaşanan zorlukların, çekilen acıların sorumlusu olarak Kıbrıslı Rumların 1974 çatışmalarını, Kıbrıslı Türklerin ise 1950'lerden başlayan süreci suçladığını göstermektedir. KŞK'nin kayıp şahısların bir kısmını bulması o ailelerin acılarını hafifletmelerine ve düzenli yaşamlarına bir dereceye kadar devam etmelerine yardımcı olmuştur. Bu araştırmanın bulgularını barış ve uzlaşma sürecinde kullanmak bu araştırmayı önemli kılmaktadır. Araştırma, Kıbrıslı Türklerle Rumların empati yaparak "ötekini" affetme başarısını vurgular. Ladisch'in (2007) belirttiği gibi, "Uzlaşmayı kavramanın başka bir yolu, bir başkasının gibi kendi acını kabul etme sürecidir." Başka bir deyişle bu araştırmanın bulguları uzlaşmanın unutmak anlamına gelmediğini, ancak olayları acı, intikam, korku ya da suçluluk duygusu taşımadan hatırlamak ve uzlaşabilmek için farklılıkları kabul ederek barışçıl yollarla ele alınmasının doğru olacağını gösteriyor (Du Plessis 2004). Bu araştırma aynı zamanda kazılar yapılarak kayıp kalıntılarının bulunmasının ve mezarlarına yerleştirilmelerinin kayıp ailelerinin acılarını iyileştirmeye çok katkıda bulunduğunu da ortaya koydu. Buda bize bu gibi durumlarda KŞK gibi örgütlerin çalışmalarının önemini ispat eder; ancak yapılan analizler sonucunda varılan tespit KŞK çalışmalarının ve kayıp ailelerinin kalıntılarının bulunması sayesinde rahatlamalarının Kıbrıslı Türk ve Rumlar arasındaki sorunu çözme sürecine doğrudan katkısı bulunmamaktadır.

**Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar**

KAYNAKÇA

Bille, Mikkel, Frida, Hastrup and Tim, Flohr Sørensen (eds). (2011). *An Anthropology of Absence: Materializations of Transcendence and Loss*. New York: Springer.

Boss, P. (1999). *Ambiguous Loss*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Boss, P. (2004). "Ambiguous Loss Research, Theory, and Practice: Reflections after 9/11." *Journal of Marriage and Family* 66, no. 3: 551-66.

Boss, P. (2006). *Loss, Trauma and Resilience: Therapeutic Work with Ambiguous Loss*. New York: Norton.

Bouris, Erica. (2007). *Complex Political Victims*. Bloomfield, CT: Kumarian Press.

Brewer, John D. (2004). "Justice in the context of racial and religious conflict", *Logos- Journal of Catholic Thought and Culture* 41: 80-103

Capdevila, Luc and Voldman, Daniele (2006) *War dead: Western societies and the casualties of war*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Cassia, Paul Santa. (2007). Bodies of evidence: burial, memory and the recovery of missing persons in Cyprus. *Journal of the Royal Anthropological Institute*. 13, no.3: 527-788

Chaitin, Julia (2002). How Do I Ask Them About the War? Collecting and Understanding Life Stories of Soldiers and Victims of War (*written at IACM 15th Annual Conference*). SSRN: <https://ssrn.com/abstract=304580> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.304580> access at 23 October 2018.

CMP Cyprus (2017). Facts and Figures. Retrieved Jan. 12, 2018 from www.cmp-cyprus.org/sites/default/files/facts_and_figures_31-12-2017_0.pdf

CMP Cyprus (2017). Donors. Retrieved Jan. 12, 2018 from www.cmp-cyprus.org/sites/default/files/facts_and_figures_31-12-2017_0.pdf

Custer, D. (2014) "Auto-ethnography as a Transformative Research Method", *the Qualitative Report* 19, p.1-13.

143

İİBF Dergi
38/1
Haziran
June
2019

De Alwis, M. (2009). "Disappearance and Displacement in Sri Lanka". *Journal of Refugee Studies*, 22 no 3: 378-391.

Du Plessis, W. (2004) 'The South African Truth and Reconciliation Commission' in Foblets, M-C. and von Trotha, T. (ed.), *Healing the Wounds: Essays on the Reconstruction of Societies after War*. Oxford, Hart Publishing, p. 169-200.

Ericson, Maria (2001) "Reconciliation and the Search for Shared Moral Landscape: An

Exploration Based Upon a Study of Northern Ireland and South Africa". Lund University Publications, <http://lup.lub.lu.se/record/20338> accessed on 24 Oct. 2018

Faustmann, H & Kaymak, E. (2008). Cyprus. *European Journal of Political Research*, 46 no 7-8: 916-928.

Imber-Black, E. (Ed.). (1993). *Secrets in families and family therapy*. New York: Norton.

International Committee of the Red Cross (ICRC). 2003. ICRC Report: "The Missing and Their Families: Conclusions Arising from Events Held Prior to the International Conference of Governmental and Non-Governmental Experts" Geneva: ICRC.

Jones, S. H., Adams, T. E., and Ellis C. (Eds.). (2013). *Handbook of Autoethnography*. Walnut Creek, CA: Left Coast Press, Inc.

Kaufman, Stuart J. (2001). *Modern Hatred: The Symbolic Politics of Ethnic War*. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Kovras, Losif ; Neophytos, Loizides (2011). Delaying truth recovery for missing persons. *Nations and Nationalism*, 17 no.3: 520-539.

Ladisch, Virginie. (2007). "The challenge of peace building: Cypriot views on reconciliation" *The Cyprus Review*, 19 no1

LaCapra, Dominick. (1999) "Trauma, Absence, Loss" *Critical Inquiry*, 25, no. 4: 696-727.

Lehnardt, Karen. (2017) "48 Interesting facts about Missing People"

**Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar**

www.factretriever.com accessed on 25 October, 2018

McEvoy, Joanne (2006). "Interviewing in a Divided Society: Lessons from Northern Ireland" *Politics*, 26 no 3: 184-191

Robins, Simon, (2014). "Constructing meaning from disappearance: Local memorialisation of the missing in Nepal". *International Journal of Conflict and Violence* 8 no.1:1-14.

Sant Cassia, P. (2005). *Bodies of evidence: burial, memory and the recovery of missing persons in Cyprus*, Oxford: Berghahn Books.

Strauss, Anselm; Juliet Corbin. (1990). *Basics of qualitative research*. London, UK: Sage Publications.

Turkish Cypriot Human Rights Committee(TCHRC) (1996), *Fact Note On Missing Persons In Cyprus, TCHRCyayını*

Yıldırım, A. & Şimsek, H. (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (7. Basım), Ankara: Seçkin Yayınları.

GÖRÜŞMELER

Görüşme 1. Christofias, Demetris; Güney Kıbrıs Rum Yönetimi eski başkanı, 2017

Görüşme 2. Erk, Kutlay; Eski Lefkoşa Belediye Başkanı ve kayıp şahıs çocuğu, 2017

Görüşme 3. Küçük, P. Gülden; KŞK Türk üyesi, 2017

Görüşme 4. Talat, Mehmet Ali; Eski KKTC Cumhurbaşkanı, 2017

Görüşme 5. Antona, Katerina; Kayıp şahıs kardeşi, 2017

Görüşme 6. Sehitoglu, Özel; Kayıp şahıs kızı, 2017

Görüşme 7. Tokatlı, Vecihe Hülya; Kayıp şahıs kızı, 2017

Görüşme 8. Özersay, Kudret; KKTC Dışişleri bakanı ve kayıp çocuğu, 2017

145

İİBF Dergi
38/1
Haziran
June
2019

- Görüşme 9. Antoni, Paraskeque; Kayıp şahıs kızı, 2017
- Görüşme 10. Ellias, Lambis; Kayıp iki şahsın babası, 2017
- Görüşme 11. Tornaritis, Nicos; kayıp şahsın erkek kardeşi, 2017
- Görüşme 12. Hadjiyacoumi, Kallistheni; kayıp şahsın kız kardeşi, 2017
- Görüşme 13. Berkay, T. Hilmi; Bayrak Radyosu ve Telekomünikasyon Dairesi'nde mühendis, 2017
- 146** Görüşme 14. Bozkurt, İsmail; Eski KKTC Meclisi üyesi, 2017
- Görüşme 15. Gökeri, M. Kemal; Kayıp şahıs oğlu, 2017
- Görüşme 16. Georgiades, Ellias; Eski KŞK Rum üyesi
- Görüşme 17. Papapetrou, Michalis; Avukat ve AKEL Merkez Komite üyesi, 2017
- Görüşme 18. Christoforu, Olvia; Kayıp şahıs kız kardeşi, 2017
- Görüşme 19. Çolak, Emine; Eski KKTC Dışişleri Bakanı
- Görüşme 20. Ertan Ersan; Şehit ve Gaziler Derneği Başkanı
- Görüşme 21. Symeonidou, Charis; Kayıp Şahıs Yakınları Komitesi Başkanı ve kayıp şahıs kardeşi, 2017
- Görüşme 22. Birgen, Latife; Eski KŞK Türk üyesi

*Çatışmalarda İkinci Derece Kurbanların Sevdiklerinin Belirsiz Kayıp
Olması Durumunda Düşünceleri ve "Öteki" İle İlgili Algıları:
Kıbrıs'ta Kayıp Şahıslar*

SUMMARY

The island of Cyprus is supposed to be that of the immigrations, conflicts, wars, and the disputes throughout the history. Although the Republic of Cyprus gets established in August 16, 1960 under the guarantee of Turkey, the United Kingdom, and Greece, unfortunately it doesn't long last, and subsequent to the 21st December 1963, the island is divided into two parts with the Green Line. Considering the sovereign military base areas belonging to the United Kingdom, the island is actually divided into three parts. By the way, the rest is the agony, unhappiness, immigration, conflict, and the crises that will continue up to day.

Out of the negotiation process between Turkish and the Greek Cypriot societies, one of the most considerable unsolved humanistic problems is upon the missing persons after 1963, and 1974 periods on the island. Remembering so, taking the reality in Cyprus so far, and utilizing 22 face-to-face interviews realized with both Turkish and Greek Cypriots on the island, this paper exactly aims at improving the understandings of disappearance in the family for the Greek and Turkish Cypriots who experienced "ambiguous losses" in 1963, and then in 1974 conflicts in Cyprus. While preparing this scientific study, totally 22 persons were taken into consideration so as to make interviews, 12 of whom are of Turkish Cypriots, while 10 of whom are from the other part of the island. Such conflict areas always leave the missing persons behind as in Cyprus making the families and the societies sad, and keeping them in agony. Thus to do something upon this humanistic topic always needs subtle approach. This scientific paper surely reveals the multifaceted feelings that interviewees from both sides have been going through over the years, which were also evident in the shifting accounts of the family members during the interviews. Despite the fact that at the beginning of the interview sessions both with Greek Cypriots and Turkish Cypriots blamed each other in relation to their loved ones' disappearance when we sum up the interviews most of these perceptions later turned into a mutual empathy. Thus accusations, empathy, understanding, and the misunderstanding are all interwoven in Cyprus on the way of mutual understanding at last. Interestingly both Turkish and Greek Cypriots showed very little hatred towards each other. Instead they blamed the politicians, and noted that there were no problems at the personal level. At this point the contributions of Committee of Missing Persons (CMP) in recovering the pain of relatives and helping to bond relations in line with reconciliation were acknowledged by both sides.

147

İİBF Dergi
38/1
Haziran
June
2019

